

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 8 (1906)

Nachruf: Giachen Caspar Muoth
Autor: [s.n.]

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Giachen Caspar Muoth

Sut generala participaziun, accompignaus da biars scolars vegni dalunsch e datier, ei il poet sursilvan *Giachen Caspar Muoth* vegnius surdaus leu sil beinsituau senterì de Cuera alla freida fossa. Cun Muoth ei ina persuna originala e pussenta, in um della scienza et in poet genial spartius ord nies miez.

Havess Muoth apparteniu ad ina gronda naziun, fuss siu num staus purtaus sur l'entira Europa sco quel d' in poet, che ha mussau nova via alla musa nazionala ed alzau la literatura dil lungatg-mumma sin il pli ault scalem.

Igl ei ina obligaziun *digl Ischi*, de porscher a ses lecturs ina regordientscha de Giachen Caspar Muoth. Nus vulein empruar, de dar ina biografia dil grond poet romontsch e d'apprèziar sia lavur scientifica sco filolog e historicher. Igl ei a

nus fetg clar, con difficila nosa emprova, pertgei l'individualitat profunda e reha de Muoth, che se manifestava en schi biaras manieras, san ins trusch cular en ina fuorma. Cons aspects differents et enqualgadas contraris porscha quei spért, che disponeva sur de schi bia forzas e capeva de schar resunar aschi differents tuns.

Giachen Caspar Muoth ei naschius ils 29 de Settember 1844 a Breil. Siu bab, Mathiu Muoth, era in pur beinstont enconuschents per sias spiritusas ed enqualga maliziusas observaziuns. Giachen Caspar ei vivius il ventireivel temps d'affonza a Breil, nua ch' el ha visitau la fetg primitiva scola romontscha. Per schar emprender il tudestg, han ils geniturs termess el a Feldkirch, et il spirtus buob ha fatg buns progress en la scola flurenta dil marcau. Pli tard ei Muoth staus a scola sin la claustra de Muster e suenter sil gimnasi tudestg a Friburg.

Fini ils studis gimnasials, ei Muoth ius sin l'universitat de München, nua ch'el ha studigiau filologia classica ed historia. Denton ei la ruina economica vegnida sur de siu bab, ed il giuven student ha sper ses studis stuiu fadiar ils mieds de viver.

In diember ded onns ha Muoth studiau a München. Sper ils studis, als quals el fuva sededicaus, udeva Muoth cun speziala premura il professor Conrad Hoffmann, e quei genial romanist ha exercitau ina influenza decisiva sin siu talentus scolar. Er' il historicher della civilisaziun Riehl ha laventau biaras ideas tier Muoth, e la concepziun, che Muoth haveva dil pievel e l'olma de quel, san ins menar anavos sin il spért penetront e fin digl auctur de « Tiara e gleut ».

Studis filosofics ha Muoth fatg cun grond anim a München; principalmein Prantel, cun il qual el era vegnius beinenconuschents, ha giu fatg ina gronda impressiun... sin Muoth. Aunc els davos onns de sia veta saveva ins en uras stgiras, cura che Muoth plonscheva sur dil mund e siu entiert, entupar tier Muoth sentenzias de Prantl, feglias dina selvatga skepsis. La literatura tudestga e la estetica ha Muoth cultivau cun premura perseveronta.

Quei che distingueva Muoth dals biars poets romontschs, era la enconuschientscha solida dil lungatg e sia historia, sco della literatura tudestga e neolatina. Enconuschents cun las literaturas, lur svilup e las leschas che regian quel, haveva Muoth

la necessaria segirtat, per distinguer il pusseivel e nunpusseivel tier igl operar poetic. Muoth ei mai sepiars vid pensums, che survargavan sia forza, ed ei cun ventira serestrinschius sin igl pusseivel. In grond epos a la Virgil, Retus, ha el sez surdau al las flommas, ed inagada perschuadius, ch' ei munca-va ad el igl essenzial, per scaffir in dretg drama, ha el stregns cun sesez sentenziau alla mort il drama: La ligia grischa, che cunteneva scenas gartiadas, sco il disquors denter il signur dil munt Sogn Gieri e siu nar, la fiera a Muster, nua ch'in marcadont d'Ursera raquintava da Wilhelm Tell e co ils vischins ded Uri hagien scatschau ils castellans. Ils studis literarics havevan mussau à Muoth sut tgei relaziuns de l'istoria e della cultura igl epos creschi e con difficil ei seigi al singul poet de scaffir enzitgei semigliont als gronds conts epics naschi ord l'olma d'in entir pievel. In attent studi dil drama e sia concepziun principalmein ord las ovras ded August Guglielm Schlegel havevan sclariu Muoth sur dellas preten-siuns, ch'ins sappi far vid in perfetg drama; ed el ha viu en, tgei ch'ei drovi, per scaffir in drama, che sappi far pretensium de restar en la litera-tura d'in pievel. Quei declara la mesira sabia e

gesta, che Muoth haveva el giudicar sias atgnas forzas.

L'enconuschientscha dil lungatg e sia historia, della differenza denter literatura scretta e literatura orala, explicheschan a nus la maniera scientifica sco Muoth studiava il lungatg e l'attenziun, ch'el haveva per la canzun populara, la praula, la detga; l'opposiziun la quala el fageva allas emprovas de menar neutier ina restauraziun dil Romontsch entras scaffir novas fuormas linguisticas e far l'uiara als plaids derivonts dal tudestg, che havevan anflau dretg de burgheis en il lungatg romontsch.

L'emprema ovra de valor poetica scretta a München, che vegn a restar in monument prezius della literatura romontscha, ei igl idil: « Las spatlunzas. » En tier ils pievels romontschs pauc usitai hexameters dat Muoth ina descripziun vera, viva, plein colur dil vegl usit de far spatlunzas. Quella poesia de 162 vers ha gudignau en forza caratteristica e reproducziun plastica dellas personas entras la circumstanzia, che Muoth ha patertgau sias spatlunzas en ina enconuschenta casa, cun ils personals de quella, las vischinas e vischins. L'observaziun precisa e simpatica dil

pievel, siu far e demanar han fatg pusseivel al poet de dar ina descripziun aschi gesta digl agen dequors dil spatlar.

Nus vulein dar mo in pèr vers, co il poet descriva il solver dellas legras spatlunzas :

« Mo silla meisa de fau e giu sil puffen de ruver
Fuva il solver pinaus : savurus caschiel e pischada,
Paun e truffels bersai e bien cafe ella honta.
Toni rasava activs la bella tuaglia gaglia.
Spert purtava neutier tschaduns e cuntials la fintschalla
E metteva a liug las stupentas scadiolas miola.
Er' in vegliurd, il tat, vegneva ordavos pegna
E miront sill' ura de preit vilaus murmignava :
« Tgei, las ein aunc ca cheu, las stodas futidas matatschas :
Ah, col mund ei midaus! — Dal temps, che jeu aunc luvravel,
Gneva la gleut pli mervegl, luvrava entochen la sera.
Ussa vegn tut da miez di e tuorna naven da marena. »
Cheu rebatt' il zule da legers discuors e risadas ;
Toni cloma : « Las vegnan », ed arva gl' esch cun furtina.
In curteseivel salid de quellas babellas amablas
Renda è grazia al giuven per quellas dueivlas manieras.
« Beinvegnentas matteuns e veglias tuttas ensemen ! »
Clom' il vegliurd ; » E vegni nus lein semetter a meisa. »
Mo negina vul leu, de far empau la maltschecca.
Sesa gie la cumar dil tat, la vieua Cecilia,
Gia daditg sil sessel. Matteuns ein adina schenadas,
Mo il Toni denton prendeva la prusa Rosina
E plazava guidem el plaz della muma de casa.
Fuva Rosina gia la spusa dil cau en baselgia,
Dunna pèr cu gl' advent haveva fatg plaz agli scheiver.
Ussa haveva la veglia dil Gion, la bella Margretta

Er la curascha de seser osum il pez d'ina supia
Era la Tina fagieva ca fei ded ir ella falla,
Cu Cunigunda haveva ugiau de seser spel Toni.
Cheu envida il tat : « Matteuns, mo buca schenadas !
Brav buei e migliei, stueis oz esser cuntentas
Mo cun pauc. » — « O na cumpar gliei cheu detgavunda ! »
Scheva sinsu la cumar el sessel, la vieua Cecilia,
Tuttas fuvan d'accord : « Ai gie gliei cheu detgavunda ! »
Trusch tuccavan ils dens las stupentas scadiolas miola,
Peun e caschiel circulav' en bellas talgias satellas.
Mo las fagievan ca not, sche gie che tut envidava.

Da nies saver ein las spatlunzas il solet idil romontsch e Muoth ha buca pli cultivau quella sort de poesia.

Ord il medem temps possedin nus ina poesia sin Sogn Glezi, igl apiestel retic. Remarcabla ei la descripziun digl operar de Diu en la natira, dada en ina viarva genuina e reha, tras la quala fladescha vera poesia :

« Pastur, tras quei Diu verdeghescha
Gl' uaul barbus, il grass muletg,
Tras quel la spigia madirescha,
La plonta ha da quel siu fretg !

Quei Diu, che rocla las lavinas,
E quel, che plaida tras il tun,
E quel, che meina las brentinas
E che spumescha el dargun.

La forza poetica rara de Muoth semanifestescha en las pli differentas fuormas de poesia. Era la fabla poetica ha Muoth cultivau cun success e vesein era cheu la originalitat e la gronda lavur linguistica digl auctur.

Duront ils emprems onns de sia avdonza a Cuera ha Muoth scret la novella « Pregiudecis. » La semplera raquintaziun ha dau chischun a Muoth de scaffir in diember de personals plein veta et originalitat. Tgi che ei enconuschents cun il pievel romontsch ei surstaus sur la vigur realistica, cun la quala Muoth ha saviu dar in diember de figuras tipicas. Tgei summa de pazienta, diligenta observaziun presumescha la descripziun della redunonza della compagnia de mats e della biala stiva en ils Pregiudezis. El capescha de leger el cor dil carstgaun, et en la feglia de purs reha e ranvera ha Muoth mussau, ch'el uneva cun il dun poetic l'observaiun precisa dil psycholog. Nauschadat, innozenza, luschezia, renveria e sensualitat, capescha Muoth de schar sexprimer en persunas et acziuns.

Era quei ch'ei agen e sulet al pievel romontsch ha Muoth enflau ora et ils personals de sia novella han in character original e national, il qual distingua quei product prezios dad autras novellas romon-

tschas, che vulan esser nazionalas, mo ch'ins savess senza midar enzitgei vi ded ellas era transportar en Laponia.

Igl ei don, ch'igl auctur ha buca continuau la novella ord la veta dil pievel sursilvan, empermeteva quella emprema emprova gie aschi bia.

Muoth duvrava adina ina stimulaziun exteriu-ra, che endridava el tier l'activitat poetica. Mo ina gada stimulaus tier quella semigliava sia activitat las undas rehas e pleinas dil dutg alpin, che sederscha giu dalla greppa.

Incumbensaus de translatar il secund Eberhard en romontsch ha Muoth sco de far termagls en quort temps dau in diember de traducziuns classicas dellas poesias tudestgas, che quei cudisch conteneva. Bein las megleras traducziuns ein quellas dellas suondontas poesias: « Der Storch zu Luzern, da U. Usteri, Die alte Waschfrau, da Chamisso, Der Wanderer in der Sägemühle, da Kerner, Des frommen Meinrads Raben, Habsburgs Mauren, Die Murtner Linde zu Freiburg, der Schwalben Haushalt.

En quellas versiuns serevelava il talent poetic genial, la forza abundonta e surreha, cun la quala Muoth guvernava il lungatg vernachel. Savens

sesaulza el tier las producziuns las pli artisticas ed emprova de survargar las fuormas ughiadas, las menadas artificialas digl original. Quellas stupentas traducziuns ein ussa cun il cudisch d'Eberhard vegnidas messas d'ina vart et ein silmeins alla giuvna generaziun pauc enconuschentas, sche buca dil tut emblidadas. Nus pudein buca seretener de dar in' emprova ord quei tschupi, che Muoth ha encuretg egl jert della poesia germana, per purtar el als affonts sursilvans:

« Tgei quora sin gassa la fuol' anguschusa?
Tgei munt' il terribel fracass?
Mo teidla, tgei grescha la vusch stermentusa
Dils zens e dils corns cun lur bass?
« Hoï fiuc! » ei il clom dapertut ramuront
« Hoï fiuc! » e tut quora sadelas portont.

Snueivel la petga cotschnauna semova,
Turnigals fagient a traviars gl' enlatiu.
La fuola conquora, sestenta, sedrova,
Sprezzont curaschusa l'ardur dil burniu
E travs sballunontas, supren de spindrar
La glieut en perighel, il mobiliar.

Mo l'alva figura amiez la fughera!
Tgi tscherca pomai enzitgei en tal liuc,
Nu' buglia se catscha snueivla tschochera,
Sclarida da brenzlas e lieungas de fiuc?
La paupra cigogna girescha gl' igniv;
Ils giuvens retengan la veglia pitgiv. —

E commuentada la fuola sesenta,
Stermenta cun crappa e lenna 'gl utschi
E grescha, spuenta ; mo van' ei la stenta,
L'utschella persista, mo fetga mo pli.
Mo nua spergnass ina munma siu seun,
Per ceder dal letg de siu petschen malsaun.

Pli spessa, pli nera vegn leu la fimaglia,
Flommadas sesaulzan, sclarent sco 'l cametg
Sluppegian e letgan gia vid la farcaglia ;
Prest sfracc' il culmach e sballuna il tetg !
L'utschella, spèronz' et agit bandunont,
Se placca sils pitschens, las alas rasont.

« E — Jesus Maria ! » il pievel exclomma,
Da fêtgas e freidas snavurs penetraus.
El tscherna in giuven passont en las flommas
Da brastgas brinzlontas e fem attacaus.
Siu cor generus l'ha schizun admoniu,
Ch' el ha trallas flommas la via battiu.

E mellis imploran, che Dieus el protegi ;
E tut giubilescha : « Igl ei reussiu ! »
Vesent co il cuvel ad ault el smanegi.
La veglia bandunna il liug de burniu.
Da scala ardenta el seglia givlont.
La fuol' inturescha il mat gratulont.

Il giuven entaupan carinas égliadas
Pertut, un ch'el pass'en marcaus et uclauns.
Ils umens gli tucan il maun cun strocladas.
Et el benedeschan ils cors de dunauns.
Sch' in retg persunter la cruna gli dess,
El bein sur la paupra pagaglia riess.

Las cronicas resdan la gronda bravura,
E pretgan dal' ovra al posteriur.

Negina dentont ha enflau auncallura —
Ieu ditgel nuidis — il num digl auctur.
Mo maunc 'er lau sura in franc document,
Sch' emblid' ella buca igl Omnipotent.

El medem cudisch porscha Muoth la quarta canzun epica : « La dertgira nauscha de Valendau. » Ha Huonder en il « Pur suveran » e « La ligia grischa » dau vusch a quei spért, che ha devastau ils castials e scaffiu la ligia grischa, eis ei il meret de Muoth de haver glorificau l'ovra della libertat en in cont epic, che selai paragonar cun ils pli perfetgs products semiglions ded autras literaturas. Per la dertgira nauscha de Valendau formescha la ligia grischa il fundament ded aur, sin il qual Muoth malegia sias figuras plein character e veta.

Tut ei acziun, negina reflexiun disturba il quors dils factums, che suondan in l'auter epicamein. Sco en la canzun populara vegn igl auditor mess enamiez denter ils heros, dals quals la canzun raquenta. Il barun Heinrich de Razen vegn, terrada la ligia nera, menaus prischunier a Valendau, nua ch'ei deigi vegnir giudicau sur sia felonìa encunter la ligia grischa L'introducziun, nua che la val et igl uaul de Versom reflecteschan il

sentiment dil pievel vilentau, ei ina ovra meistrila
de profunda poesia.

« La val Versom rabatta stagn
Da roschas bein armadas ;
La Rabiusa rocla ferm
Las auas tschalatadas ;
Ils pegns balontschan ; ils umens tschontschan
E fan rueida, tenent cusseida
Sur gl' um che marscha tribulaus
Amiez la roscha cadenaus.

La val Versom rispunda spess
In num e niebel tetel ;
La selva resda repetent
De dretgs e cumin étel,
De tiranias e felonias
E de sbaradas e de terradas,
E mintga mai aud' ins schement
Amiez la fuol' il delinquent. »

Muoth capescha de raquintar la quolpa de Hein-
rich de Razen senza interromper il fil epic e nus
cartein de ver, co la fuortga vegn erigida, ded udir
il ramplunar dellas travs et il sec tun dellas aissas,
ord las qualas quella vegn construida.

« Avon la casa vegn dentont
La fuortga erigida.
La glieut se fultscha vi e neu
Partiarla, se comblida. —
Ils mats festinan, ils posts senclinan,
Las travs remplunan, las aissas tunan

E gleiti stat il pallancau
Tut spetga mo sil condemnau. »

Al spért ingenius dil fideivel survient eis ei vegniu el tgau d'empruar in mied, per liberar siu patrun della mort cun tuorp. El exprima il givisch dil barun condemnaus alla mort, ded aunc porscher al pievel della ligia grischa in past de comiau.

Quei vegn concediu dal pievel redunau, e quel semetta entuorn las meas tier la nunspitgada pardanonza. Il poet capescha de schar selear avon nies egl il past improvisau :

« Ils bells curtins de Valendau
Bizarra vesta porschan ;
De paun e vin, caschiel e carn
Las meas tut se storschan.
Il pievel sesa e se perversa
Butteglia svida e se comblida ;
Las tschéras bruttas van stulir,
Perfin ils caus fan sco de rir. »

Al disquors perschuasiv dil survitur et a ses arguments bugnai cun vin eis ei reussiu, d'obtener grazia per Heinrich de Razen, e Muoth descriva a nus il legher retuorn el casti dil barun Heinrich.

La vall Versom terlischa clar,
Dagl aur de glina pleina,

Et il barlot de Valendau
Atras 'gl uaul scadeina :
Ornada cun dascha l'entira bagascha,
Cun spass e risaglia, signurs e puraglia,
Et il barun e siu fumegl
Ein d'ina luna senza pregl. »

Sche nus pareglein quella canzun epica cun las canzuns, che Muoth ha cantau da giuven, savein nus constatar in progress impurtont, il lungatg ei tut pli romontschs, la concepziun pli unitaria e harmonica, la descripziun della natira e dils sentiments el cor dil carstgaun muossan il poet sin la tschema de sia forza creativa.

Duront igl emprem decenni de siu operar en la scola cantonala ei Muoth seprofundius en la veglia literatura poetica romontscha; principalmein il cudisch de canzuns, quella collecziun extendida de canzuns per tuttas las fiastas e firaus dil pievel romontsch, formava la lectura de predilecziun per professor Muoth. El medem temps studiava el ils cudischs dil pievel sco il Viadi a Ierusalem, Barlaam e Iosaphat, Sontga Genoveva. Gronda breigia ha Muoth sedau cun rimnar ord la bucca dil pievel las expressiuns veglias e per part emblidadas, ch' el duvrava per descriver las scenas de sias poesias. Sco il poet provenzal Mistral capeva el,

de senza ch' ei curdava si, giavinar ora al pur e catschadur ina raquintazin cun ils plaid, ch' el haveva basegns.

Els ano 80 ha Muoth repetidamein plidau cun nus sur dil plan ch' el haveva, de tractar la historia della Surselva en in diember de canzuns epicas. Tochen el detagl clars e precis schischeva quei plan avon el.

In fragment de quei projectau ciclus de conts epics ei igl « Eremit Sigisbert, » en la quala poesia Muoth porscha ina aschi viva ed entras la rihezia d'expressiuns romontschas remarcabla descripziun dil grond uaul, che cuvrevà dal temps de S. Sigisbert las collinas et ils plauns de Muster.

« E puspei tuorna Sigisbert ad ir
E vegn en in uaul desert e stgir.
El spess cagliom seperdan cheu ils trutgs,
Dischrina, sterpa staupan si ils dutgs.
Pignola stetga, pegns de tschentanners
Cuvieran plauns e spundas, crests, multèrs.
El fa sin greps e largias atenziun.
Per insaco anflar la direcziun.
Mo pli afuns, ch' el vegn el vast desiart
E pli siu cor resenta dulsch confiart.

Il vers reh e pulpiu ei sco fatgs per descriver igl operar migeivel dil bien S. Sigisbert.

Ella ballada legendara reproducescha Muoth la

detga sur dil tiran Victor. Ils vers animai, che regordan nus vid las neblas digl urezi, raquentan la scavazada de S. Plazi, la selvadia fuigia e terribla mort dil tiran Victor.

« Las neblas d'in urezi surtrain il firmament,
E creschan, redunadas d'in suffel vehement ;
Cametgs e tuns terribels sagiettan ellas vals,
Cu' ls cavaliers semettan cun prescha sils cavals.

E giu da Cavardiras els vegnan a sparuns,
En fugia desperada per caglias e per funs ;
Els vegnan sillas rivas dil Rein, il furibund
E tut la cavalcada secatscha silla punt.

E stont amiez de quella — soslucan sias clavs,
Sesparta la paleunca, sesfraccan sias travs,
Untgeschan sias sutgas — e derscha sballunont
L'entira cavalcada giu funs il Rein spimont.

Uss ha Victor, il preses calau de governar
De spender cun muronzas las raubas digl altar.
Mo ina vusch gareva, curdont la pun de pàrt ;
« Ti has raschun o Plazi, — mo gl' ei ussa memia tard ! »

Ina part dil ciclus epic projectaus ha Muoth scaffiu cun meun ferm e ventireivel: « Il cumin d'Ursera 1425. » En igl emprem cont, nua ch' ei vegn raquantan, co Pieder de Pultengia va a cumin on d'Ursera, ha Muoth capiu de far enconuschents il lectur cun la historia dil cumin d'Ursera et il combat che vegn battius denter ils

vegls e giuvens d'Ursera pervia dil lungatg romontsch e l'uniun cun la claustra de Muster. El lai cantar ils umens, che suondan igl avat, duas canzuns sur las anteriuras battagliaias battidas dals umens della Cadi per mantener l'Ursera alla crusch de Sogn Plazi. La canzun dil Tin de Sax raquenta a nus la tresta sort dil menader dils Sursilvans en la battaglia sventireivla encunter quels ded Uri, l'autra canzun conta la victoria de Realp. Ins savess crer, quei cont fuss ina reproducziun d'ina veglia canzun de battaglia scretta sin in feagl restaus vids d'in vegl cudisch de bürgameina della venerabla claustra de Muster. Igl ei reussiu al poet de reviventar en quella canzun il spert selvadi e sanguinus, la carezia per la luttga de nos babuns, ch' ins secrei ded esser en miez de quels.

Las roschas uranesas
Entscheivan e seglir;
Il bov dellas Surenas
Entscheiva a migir.
Et ussa stat sil Plaun,
Pinaus de sponder saun,
In triep de mintga vart
Cun lontsch' et halumbart.

Ils valerus sedrovan
Cun punscher e sedar ;

In leva buca ceder
E l'auter mai calar ;
In gneva traversaus
E l'auter cupitgaus,
Ils praus ein sanganai
Plein morts e vulnerai.

Cheu cloma il Capitani
Guglielm cun aulta vusch :
« Mettei la detta crutscha
Sils guotters leu en crusch :
Segli viden els grugns
E dei cun peis e pugns
Cargei sco de Cumin
Cun forza in ed in ! »

Sco lufs la muntanera
Attacan a sparuns,
E traversont la roscha
Schmerschentan tut a funs,
Aschia ein segli
Ils purs della Cadi,
El schegn e sil capetsch,
El pez e strungaletsch.

Cheu ha 'l Pagaun de Medel
Rut-en il baditschun
Al gries herox de Wasa,
Ch' el ei curdaus a mun,
Strunglau in d'Attinghaus,
Cupau divers gieraus
E dudisch fatg snarrir
Avon che sez murir.

Cheu ha Gudegn de Phiesel
Il niebel campiun,

Scurnau il bov ded Uri
E priu il cafanun ;
Mo buc podiu mitschar,
La vita stoviu dar,
Tonschent il cafanun
A Gilli da Chischliun.

Mo lu han quels ded Uri
Entschiet a seretrer
Igl era tgiunsch d'encorscher
Ch' els eren i en err.
Els vevan ils Romontschs
Teniu per mischs e ronschs;
Quels vevan oz mussau
Ch' els seigien si da tgau.

Cheu ha il bov ded Uri
Calau de sepugnar.
Il di de sontga Frena
Ha quel stoviu tilar,
Fetg malamein tartaus,
Spir sgreffels e scurnaues
D' la punt dil giavel giu. —
S' ti tuornas neu pleuntiu! »

Ei schai sur quella canzun enzitgei, che regorda nus vid la glisch atgna, che serasa enqual gadas sur ina ruina e lai crer il viandont, che mira dalunsch, ch' il casti vegl stetti aunc sidretg e la fana de fier semeini sigl ault dil tetgal. Nus encunischin negina canzun epica moderna, che reproducescha aschi fideivlamein il spert din temps daditg passau, priu ora lezza de Lermon-

tow sur dil combat dil giuven marcadont cun il sbier ed Ivan il crudeivel.

En il secund cont: « Co ils d'Ursera fan cumin, » dat Muoth a nus in maletg della vehe-
menta dispeta denter ils vegls e giuvens d'Ursera,
javentada sin ils cumin entras mistral de Fries,
il legat ded Uri, che haveva proponiu als ded
Ursera, de bandunar la crusch de S. Placi e seu-
nir cun lur vischins ded Uri. El plaid, cun il
qual il mistral de Moos, in adherent dil taur ded
Uri, arva il cumin, ha Muoth dau ina descipziun
della natira criua dil selvadi della Part-sura.

Leu vid ils precipezis
Cupidan ils urezis
Leu saulzan las brentinas,
Leu neschan las purginas,
Leu creschan ils selvadis
Darguns e squatschs d'uradi,
E leu atras ruinas
Sederschan las lavinas.

Suenter che Fries ha cun plaids comuentonts
descret liung e lad tut il bien, ch' ina stretga
uniun cun Uri purtass alla val d'Ursera, e pro-
poniu als vischins redunai d'entrar en quella,
eis ei rut ora il combat vehement denter ils vegls,
che vulevan restar fideivels als segner de Muster,

ed ils giuvens, che miravan dalla val giu. Cheu arriva tuteninagada igl avat de Muster e dat la spartgida, sco ei vegn descret en il tierz cont. La descripziun dell' arrivada digl avat sedistingua entras la rihezia della viarva e ded expressiuns daditg emblidadas, mo veramein romontschas. Cheu ha Muoth mussau tut sia forza poetica, ed il lectur crei, ch' el vesi, co igl avat cavalchescha atras la fuola surstada e tementada dall' arrivada de lur segner.

Ferton che segrescha sil Plaz la gienira,
Traversa gl' avat a cavagl la Planira.
Ils tgolis festginan, sbruffent la scamada ;
Lur fiars dattan fiug, scadanont la sulada :
Gl' avat cun suite rebalza, setschenta ;
Atras la pulvrera terlischa lorgiamenta,
E gleiti compara, passont la Crestatscha,
Il Segner sil tgiembel, al pievel en fatscha.
Il pievel, vesent siu patrun en preschientscha,
Dat ina sgargnida, fagient retenientscha ;
Giest sco ina bova, d'in grep retenida,
Seferma stremblonta cun ina scrutschida.
La fuola stupescha, cuschent 'in uriala.
Slargada, zavrada vegn un la caniala,
Ils umens ded Uri cun Gelli de Moos
Han piars la curascha, setrain anavos.
Ils umens romontschs, ils vegliuords ded Ursera,
S'avonzan fagient gloriusa canera
E greschan : « Pren mira ! il Segner arriva !
Eviva la Claustra ! Pultengia, eviva ! »

Semettan en rietscha, formont la spaliera,
Ed arvan al Segner culs ses la barriera.

Il plaid che Pieder de Pultengia tegn per la uniu artada cun la claustra de Muster ed aunc pli per la nazionalitat ed il lungatg romontsch, ei purtaus da quei spert vehement ed aggressiv, sco el crescha naturalmein sin il camp della lutga denter naziun e naziun, lungatg e lungatg. Nus essan memia pigns e memia paupers en terren e glieut, ch' il romontsch sappi menar in tal combat. Mo Muoth ha quella gada mussau, co el havessi battiu la lutga, sche el havess giu davos el pievel avunda per alzar la bandiera. Mond ora dalla differenta maniera de vischinar, dal vitg sozial dils Romontschs e d'alla quort solitaria dils Tudestgs, attacca igl avat ils Tudestguns maladurdai e maldueivels, che vulan bandischar il pievel romontsch.

Ch' ils Tudestgs fan vess d'emprender
Nies romontsch, selai comprender.
Era nus havein pitgiras,
Ded emprender lur mistiras,
E plidassen pli bugient
Mo romontsch da fundament ;
Mo gl' ei fatg, che da natira
Mintga viers ha sia lira. —
Essan nus denton schi buns,

De vertir ils Tudestguns,
Gie, d'emprender lur lungatg,
De tractar els schi ufatg,
Ch' els pon denter nus exister,
Senza dal tudestg desister ; —
Sche pudessen els bein era
Risguardar empau noss' era,
E silmeins far in' emprova,
Ded emprender quei ch' ins drova,
Per disquorer cul vischin,
Senza far cheu schi de fin. —
Quei fagiess da bi bugient
In carstgaun empau dischent.
Mo'ls purs cotschens cun lentagiens
Ein en tut empau ded agiens.
Malspirtai da ranveria
Ei lur Diu l'economia.
Curtesia ei in vèz,
Che mereta dons e sprèz.
Cun in règl malign, enguord
Satt mintgin en sia quort
Ed enquera d'enganar
Siu vischin, per profitar.
In ed in ei cheu in retg
E respecta mo siu dretg.
In ed in secrei ded esser
Schi perderts sco in professor.
Per las caussas de cumin
Interess ha el negin.
Siu princip ei car de vender,
Bia de prender, nuot de render.
Oh ! cun tala glieut selai
Buca viver d'alliai !

Ina tala reussida defensiun poetica encunter il progressont germanismus havess tier ils Rumens ne tier ils Slavs anflau resonanza tier tut il pievel, ed havess ina tala canzun en quort resunau daven della Mar-nera entochen leusi tier ils quolms de Siebenbürgen.

Il « Cumin d'Ursera » finescha cun ina apostrofa caulda e comuentonta alla mumma romontscha, la mumma carina.

Mond ora dalla lutga centenara denter la claustra de Muster ed Uri per la val d'Ursera, quella avongarda romontscha da tschella vart dils quolms, ha Muoth capiu, de sin ina moda veramein poetica dar saung e carn allas ideas nazionalas ed all' olma dil lungatg, che batteva il combat leu sper la riva della giuvna Reuss ad inflamar ils Romontschs tier la lutga per lur nazionalitat. Igl ei ina epopea el pli ver sen dil plaid nazionala.

Aschiditg sco in lavura ora cudischs romontschs per scolas romontschas, duessen perquei era ils conts dil « Cumin d'Ursera » anflar in plaz en quels. Cheu emprend igl affon romontsch, de tener car ed esser loschs sin quei ch'ei propi nies ed agien.

En las « Mesiras » ei Muoth turnaus anavos tier

il tema de sia giuventetgna, ch' el haveva l'emprema gada aschi ventireivlamein tractau en las « Spatlunzas », la descripziun dils usits dil pievel romontsch. Mo quella gada lavura Muoth cun tut in auter reh material. L'attenziun, cun la quala el haveva studiau il pievel, siu esser e siu character, il luntgatg abundant ed agen, ch' era carschius ord sia stentusa occupaziun cun la veglia literatura romontscha, la ureglia attenta, ch' el haveva empristau al tschintschar dil pievel, han cheu gidau el a celebrar in triumf de sia forza poetica. Con semplia, viva e vera ei quella entras ina realistica palpitonta distinguida canzun : « A mesiras. » Il luntgatg romontsch ei forsa mai semussaus aschi pleivs e capavels de tuttas nüanzas, sco leu, nua che Muoth descriva las vaccas en stavel.

Buca mo ils personavels,
Er' las vaccas ein in stavel,
Vaccas grischas, vaccas brinas
Cun platialas e brunsinas,
Vaccas grassas, vaccas grevas,
Vaccas melnas, vaccas levas,
Vaccas alvas, vaccas stretgas
Cun talacs e stgellas setgas ;
Ed il taur si sur la tegia
Scav' il tratsch culs corns e megia.

Pign e grond ei fiug e floma,
Puscha ! puscha ! tut che cloma,
Carmelescha, beneventa
Sias vaccas ed urenta
Lu ils ivers e las costas,
Sch' ellas seigien bein dispostas,
Sch'ellas fetschien era prova,
Cheu en l'alp sin l' jarva nova.

E la sera de dugada ei el medem temps descrotta aschi fideivel e perfetg, che in futur historicher della civilisaziun tier ils Romontschs savess duvrrar quella sco segir material, per emprender d'enconuscher las mesiras.

Cheu stuein nus era aunc seregordar dil « Gioder, » che contegn beinenqual descripziun plastica e drastica ord la veta dil pievel romontsch. Mo ei manca la poesia profunda, che sclarescha sco ina glisch migieivla en sias autras poesias. Sche ins metta aunc aschi perfetg en rema tut las tragas dina pardanonza, sch' ei quei en nos egl negina poesia.

Dapi ses ons d'universitat fuva Muoth sedaus giu cun studiar il svilup dil lungatg romontsch e sia historia. Sut l'influenza de Conrad Hoffman e ses spirtus collegis sur luntgatg e literatura dils pievels neolatins el temps-miez ha Muoth gia duront ils ons d'universitiet entschiet a rimnar plaids

rars ed expressiuns characteristicas, ed el ha continuau quella lavur sin in scalem pli vast sco professor a Cuera. Ils fretgs da siu rimnar e scrutar ha el pli tard publicau en las differentas annadas dallas Annalas della Societad Rheto-Romanscha. Leu ha Muoth dau ora pliras gadas canzuns popularas, legns, plaids de nozzas, de bara, plaids de mats ed interessants extracts ord cudischs de vischnaunca. Dellas lavurs literar-historicas ellas « Annalas » mereta speziala menziun il studi sur « ils dialects retoromontschs » (*Annalas VIII*, p.9, s q q.) Quei studi porscha pli che quei ch' il tetel empermetta e seslargia tier ina survesta preziosa ed originala dil luntgatg e della literatura romontscha. Principala atenziun schengegia Muoth alla scola, en la quala el vesa il pli fideivel indicatur della civilisaziun din temps. Aschi atgnas sco profundas ein las expectoraziuns de Muoth sur l'entschatta della scola populara ed ils elements, ord ils quals quella ei carschida. Cheu unescha Muoth sia largia egliada nutrida din profund studi dil detagl cun in stil viv, clar ed arrondu. A quei material difficil e fragmentus capescha Muoth de dar ina fuorma characteristica.

En las Annalas anflein nus era differentas

biografias, che han il pli grond interess per la historia della literatura romontscha. Ord la biografia d'Alexander Balletta plaida la sincera dolor sur la mort de siu amitg, ed ins senta ord tut, che la memoria ei scretta cun il cor. Mo quei impedescha buca Muoth ded apprezzar obiectivamein ils motivs, che han impediù il giuven spirtus e savieivel, de giugar la rolla politica, che pareva destinada ad el. Las paginas, nua che Muoth raquenta la gronda viulta ella veta politica della Cadi dalla politica de familias tier la politica de principis ed ils motivs de quella, vargan lunsch sur la biografia ora e porschan ina remarquabla contribuziun tier la historia grischuna el 19 avel tschentaner. Meisterila ei la caratteristica digl operar literar d' Alex. Balletta, nua che Muoth apprezzescha il talent poetic e la sensibilitat artistica digl autur, senza zuppentar las umbrivas, che schaian sin sias ovras poeticas. Cun raschun vesa el en « Errur e reconciliaziun, » nua che Balletta descriva relaziuns originalas grischunas e scufflescha tscheu e leu maletgs propi agens e nazionals, sia meglera novella. Remarcablamein fa Muoth negina menziun dils artechels initials ella « Ligia grischa, » che tractavan grondas damondas histo-

ricas ne sozias, e che audan tier il meglar en materia e fuorma, ch' ei vegniu scret en prosa romontscha. Cun enconuschientscha ha Muoth caracterisau alla fin della biografia l' individualitat d'Alex. Balletta.

En la 12 avla annada scriva Muoth la biografia de Gion Ant. Bühler, il fundatur della Societat Retoromontscha. Muoth renda giustia alla gronda premura, che Bühler ha giu per unir ils dialects romontschs, senza sperar success da tal project. Caracterisont igl operar literar de Bühler, paragonescha el quel en sias novellas cun Christoph Schmid e precisescha aschia il dretg terren per inagesta critica de quellas. Era cheu anfla el ora cun segira egliada il prezius e numna cun raschun sco ovras originalas : « Il vagabund senza pasch » ed « il calger de Sent. »

La davosa lavur de prof. Muoth ei stada la biografia dils poets Anton ed Alfons Tuor. Ventireivlamein caracteristescha Muoth las poesias de Tuor bab, ed interquera allura l'ovra literara ded Alfons Tuor. Cun ina psychologia rara ed acuta capescha el de declarar ed apprezzar la figura complexa dil giuven poet. Cun migeivel mo segir maun zeivra el igl agen e valeivel ella reha pro-

duzziun poetica ded Alfons Tuor da quei che vegn emblidau e svanescha. Quella davosa biografia uneschai na obiectivitat perfetga cun ina apprezzaziun cordiala e profunda entelgientscha per il character dil permiert.

Era sin il terren della schubra filologia ha Muoth luvrau e buca senza success. Sper differentes artechels en las Annalas, numnein nus sia principala lavur: Über bündnerische Geschlechtsnamen und ihre Verwendung für die Bündnergeschichte. Sur de quella ha prof. Dr. Huonder, suenter Ascoli bein igl emprem scrütatur dil romontsch, dau il sequent pareri: « Muoth ei buca filolog de mistregn e scarpetscha enqualgadas sur difficultats pintgas, mo il resultat de ses studis e sias combinaziuns ein savens reussi, aschia ch' ei figessen honor a mintga filolog. » Per la scrutaziun dils numms locals e de familia haveva Muoth in grond pass avon ils filologs jasters, enconuschent el las differentas fuormas, en las qualas quels secattan en las pergameinas e documents medievals.

Sin la scola cantonala ha Muoth dociu principalmein l' historia, ed a ses scolars vegnan las uras, ch' els han giu tier Muoth, a restar en nunemblideivla memoria. Capeva quel ge, de re-

vificar ina entira epoca e caracterisar cun la forza creativa dil poet in um e siu operar. En il studi dell'istoria saveva Muoth far valer siu spért vast ed acut, la gronda forza ch' el veva de sepatertgar en l'individualitat jastra, siu sentir e patertgar. Studis liungs e varia i figevan pusseivel a Muoth ded extemporar in' entira ura in toc istoria, senza ver basegns dina notizia en scret. En ij referat oral schischeva la atgna forza, il carateristic talent de Muoth. Quei ch' el ha scret, dat mo ina fata e sblihida idea de quei ch' el raquintava cun schi bia vigur e robur. Discurend saveva el era exprimer senza ch' ei figevan mal ina a l'otra las ideas savens contrarias ch' el haveva sur il medem obiect. Era cheu nua che Muoth construeva temerariamein, eran sias hipotesas interessantas ed instructivas e schendravan en mintga cass egl auditor novs patertgaments e fritgeivlas reflexiuns. Conts ha el inflamau per l'istoria, conts ha el fatg attents sin interessants temas, ch' els han tractau cun fretg. Muoth deva mai la reproducziun de quei ch' el haveva legiu e recalgiu, en siu spért survegneva la materia adina ina fuorma atgna ed originala. Quella originalitat genuina

caracterisava sia concepziun historica visavi als biars, che dian suenter in a l' auter.

Nus possedein da Muoth differentas scrutaziuns criticas e sia ediziun : Aemterbücher des Bisthums Chur han tschentau in niev fundament per l'istoria della Part-sura el temps-miez. De sia scrutaziun sur il temps-miez el Grischun dat perdetga il referat ch' el ha tenu sur : Churrhätien u. die feudale Zeit. Mo siu terren propi fuva buca la scrutaziun mobein la raquintaziun historica. Per quella haveva el tut las qualitats necessarias, e siu studi sur il Signur de Matsch muossa a nus, tgei el havess saviu prestar sco historicher grischun, sche la honorifica carica, de scriver la historia della patria havess encuretga el buc els ons de vegliadetgna mobein els ons de plena forza. Quei pensum, dil qual el era aschi digns, ei vegnius daus à Muoth, cura che sia forza era gia rutta ed el ha mo pli saviu rimnar material per sligiar quel. Consideront las lavurs historicas de Muoth, ston ins deplora che quei spert aschi daus per scriver ina historia en grond stil, ha buca ademplier quella lavur.

Bein aunc pli difficil, che de caracterisar igl autur, ei de dar in maletg della personalitat ori-

ginala de Giachen Caspar Muoth. Las ordinarias fuormas, en las qualas ils biars carstgauns van en, pertgei ch' ei semeglian schi fetg in l'auter, san ins buca duvrar per el. Quella figura verteva buc vestgius, ils quals ins tilla en alla bia glieut.

Tgei duein nus dir sur la posiziun, che G. C. Muoth ha priu en visavi allas damondas, che muentavan siu temps? Ei gie Muoth vegnius dumbraus sco adherent de differentas partidas politicas, e mintga partida saveva citar in plaid caracteristic, che pareva de dar raschun a sia pretensiun. Ozildi ein ins disaus de metter mintga personalitat en retscha u dad ina ne da l'autra vart. Muoth maniava, mo ils laps mondien en retscha, ed el mava pli bugen persuls. En tut siu patertgar haveva el bia dils carstgauns della Renascenza. Ed in' idea poetica, in motiv artistic saveva decider sia posiziun visavi a damondas, nua che 99 auters prendevan posiziun suenter lur principis politics. La concepziun eminent clara ed acuta, savens profunda, ch' el haveva dal vegnir e svegnir dils factums historics, figeva ad el pusseivel, de ver la medema caussa dals pli differents puncts anora, ed el haveva beinenqualgadas in plascher selvatg, de destruir ad enzatgi in

ideal, il qual fuva ad el sez en autras uras simpatics.

Sco nus havein indicau sin las empremas paginas, ha la filosofia de Prantel, cun las passionadas attacas encunter l'existenza de Diu, giu fatg ina gronda impressiun sin il giuven Muoth, ed in correspondent el « Vaterland » haveva attacau Muoth tier sia elecziun sco professor a Cuera per in adherent de Prantl. Tard la sera entscheveva Muoth beinenqualgadas a plidar sur religiun, e lura veseva ins ord sias observaziuns, che Muoth haveva persequitau la literatura filosofica religiosa moderna cun il pli grond interess. Las pli novas hipotesas sur igl origin dil cristianismus sco las scrutaziuns sur la religiun indica d'Oldenberg havevan anflau en Muoth in attent e competent lectur. Mo quei spért antireligius era sco ina leva maula bessa encunter in solid mir. Il pli profund intern de Muoth ei restaus intacts dalla dissolventa skepsis. El funs dil cor ei Muoth adina staus fideivels alla religiun, che la mumma haveva mussau ad el, figent tener el ils mauns a Diu. La malsogna, che meina anavos il carstgaun tier sesez, ha aviert siu cor e scuvretg la profunda cardientscha, che regeva en quel.

Muoth haveva in cor bien e niebel ed era adina prompts, de far in survetsch ad in amitg. Beinsavens ha el stendiu ora siu maun per gidar ils auters, enqualga sur sias forzas.

Ina olma sincera ed in cor leger, era Muoth beinvesius en societad, nua ch' el capeva ded instruir e delectar entras siu plidar plein spért, humor ed originalitat.

In spért superiur ha el era en uras trestas manteniü siu ruaus e purtau las malemperneivladats della veta cun pazienza e ruasseivladat.

Ei vegn a vegnir tschentau a Muoth in monument. Mo era senza in monument de crap vegn il pievel romontsch mai ad emblidar Giachen Caspar Muoth. Aschiditg sco ils affons della Sur-selva legian la dertgira nauscha de Valendau ed il cumin d'Ursera vegnan ei a seregordar de G. C. Muoth, ed ina futura generaziun rispunda, cura ch' ins damonda suenter ils poets romontschs :
Anton Huonder e Giachen Caspar Muoth.

